Good Governance Day

Accountable, Inclusive and Efficient Governance Measured Through the Good Governance Index

ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਦਿਵਸ

ਗੁੱਡ ਗਵਰਨੈਂਸ ਇੰਡੈਕਸ ਦੁਆਰਾ ਜਵਾਬਦੇਹ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ ਸ਼ਾਸਨ ਮਾਪਿਆ ਗਿਆ

ਮੁੱਖ ਗੱਲਾਂ

- ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਦਿਵਸ (25 ਦਸੰਬਰ) ਨੂੰ **ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।** ਇਹ **ਜਵਾਬਦੇਹੀ, ਪਾਰਦਰਸ਼ਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਜਨਤਕ ਸੇਵਾ ਨੂੰ** ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਗੁੱਡ **ਗਵਰਨੈਂਸ ਇੰਡੈਕਸ (GGI)** ਇੱਕ ਡਾਇਗਨੋਸਟਿਕ ਟੂਲ ਹੈ ਜੋ **ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਵਿਭਾਗ** ਦੁਆਰਾ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ **ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਮਾਪਣ** ਲਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਇਹ ਦਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ **ਕਈ ਸੂਚਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ** ਮਾਪਦਾ ਹੈ , ਜੋ ਸਬੂਤ-ਅਧਾਰਿਤ ਸੁਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚਮਾਰਕਿੰਗ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

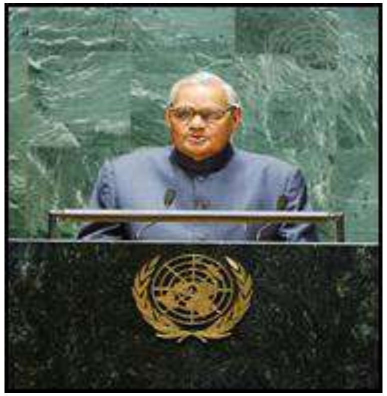 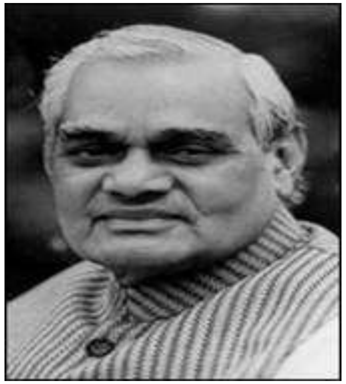

ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਦਿਵਸ ਹਰ ਸਾਲ 25 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ ਦੀ ਜਯੰਤੀ 'ਤੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ , ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ **ਜਵਾਬਦੇਹੀ, ਪਾਰਦਰਸ਼ਿਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।** ਇਹ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਸਨ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਲਈ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਬਾਰੇ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਲਈ, ਪਰਸੋਨਲ, ਜਨਤਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਪੈਨਸ਼ਨ ਮੰਤਰਾਲਾ **ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਸੂਚਕਾਂਕ** ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਨੀਤੀਗਤ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਮਾਪਣਯੋਗ, ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਹਫ਼ਤਾ ਭਰ ਚੱਲੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਤੱਕ ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਫੈਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਕੜਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਕਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ-ਪੱਧਰੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਗੂਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜਨ-ਨਾਇਕ: ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ

ਸ਼੍ਰੀ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ (1924–2018) ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੰਸਦੀ ਕਰੀਅਰ ਰਿਹਾ, ਉਹ 9 ਵਾਰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਲਈ ਅਤੇ ਦੋ ਵਾਰ ਰਾਜ ਸਭਾ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ। ਗਵਾਲੀਅਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ ਤੱਕ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਨਿਰਸੁਆਰਥ ਸਮਰਪਣ ਲਈ 1992 ਵਿੱਚ ਪਦਮ ਵਿਭੂਸ਼ਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 2015 ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਰਬਉੱਚ ਨਾਗਰਿਕ ਸਨਮਾਨ, ਭਾਰਤ ਰਤਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸ਼੍ਰੀ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ ਨੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ, ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ - ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਮਾਰਗਾਂ, ਪੇਂਡੂ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ, ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ, ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ਿਤਾ, ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ, ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ। 1994 ਵਿੱਚ "ਸਰਬਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਾਂਸਦ" ਵਜੋਂ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ "ਇੱਕ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ" ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸਦਾ ਕੰਮ ਲਗਾਤਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਪ੍ਰਤੀ ਅਟੁੱਟ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਮਾਪਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੁਸ਼ਾਸਨ *ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵਾਲਾ, ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ-ਅਧਾਰਿਤ, ਜਵਾਬਦੇਹ, ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ, ਜਿੰਮੇਵਾਰ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ, ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।*

ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਮਾਪਣ

ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਸੂਚਕਾਂਕ

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਵਿਭਾਗ (DARPG) ਨੇ 25 ਦਸੰਬਰ, 2019 ਨੂੰ **ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ** ਲਈ ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਸੂਚਕਾਂਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ, ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। **ਸੂਚਕਾਂਕ 10 ਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।** ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ **58 ਸੂਚਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ** ਹੈ।

ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ

ਭੂਗੋਲ, ਆਬਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, DARPG ਨੇ ਨਿਰਪੱਖ ਤੁਲਨਾ ਲਈ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ। 2020-21 ਸੂਚਕਾਂਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਹਨ:

ਏ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਰਾਜ	**ਬੀ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਰਾਜ**	**ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜ**	**ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼**
• ਆਂਧਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	• ਬਿਹਾਰ	• ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	• ਅੰਡੇਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ ਦ੍ਵੀਪ ਸਮੂਹ

• ਗੋਆ • ਗੁਜਰਾਤ • ਹਰਿਆਣਾ • ਕਰਨਾਟਕ • ਕੇਰਲ • ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ • ਪੰਜਾਬ • ਤਮਿਲ ਨਾਡੂ ਤੇਲੰਗਾਨਾ	• ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ • ਝਾਰਖੰਡ • ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ • ਉੜੀਸਾ • ਰਾਜਸਥਾਨ • ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ • ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ	• ਅਸਾਮ • ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ • ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ • ਮਨੀਪੁਰ • ਮੇਘਾਲਿਆ • ਮਿਜ਼ੋਰਮ • ਨਾਗਾਲੈਂਡ • ਸਿੱਕਮ • ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ • ਉਤਰਾਖੰਡ	• ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ • ਦਾਦਰਾ ਅਤੇ ਨਗਰ ਹਵੇਲੀ • ਦਮਨ ਅਤੇ ਦੀਉ • ਲਕਸ਼ਦ੍ਵੀਪ • ਦਿੱਲੀ • ਪੁਡੂਚੇਰੀ

ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਸੂਚਕਾਂਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 2020-21 ਵਿੱਚ ਸਰਬਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜ

ਗਰੁੱਪ ਏ ਦੇ ਰਾਜ **ਗਰੁੱਪ ਬੀ ਦੇ ਰਾਜ**

ਦਰਜਾ	ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਸਥਿਤੀ
1	ਗੁਜਰਾਤ	ਪਹਿਲਾ
2	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ	ਦੂਜਾ

3	ਗੋਆ	ਤੀਜਾ

ਦਰਜਾ	ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਸਥਿਤੀ
1	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਪਹਿਲਾ
2	ਰਾਜਸਥਾਨ	ਦੂਜਾ
3	ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ	ਤੀਜਾ

ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜ **ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼**

ਦਰਜਾ	ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਸਥਿਤੀ
1	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਪਹਿਲਾ
2	ਮਿਜ਼ੋਰਮ	ਦੂਜਾ

ਦਰਜਾ	ਯੂਟੀ	ਸਥਿਤੀ
1	ਦਿੱਲੀ	ਪਹਿਲਾ

ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਸੂਚਕਾਂਕ 2019 - ਚੋਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀਆਂ

ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਤਮਿਲ ਨਾਡੂ
ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਪੁਡੂਚੇਰੀ

ਚੋਣਵੇਂ ਸੂਚਕਾਂਕ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤਰ-ਵਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ

ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਸੂਚਕਾਂਕ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ, ਜਵਾਬਦੇਹ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਰੰਤਰ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ 58 ਪਛਾਣੇ ਗਏ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇੱਥੇ ਹੈ:

1. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਖੇਤਰ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

1. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ
2. ਅਨਾਜ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
3. ਬਾਗਬਾਨੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
4. ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
5. ਮੀਟ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
6. ਅੰਡਾ/ਪੋਲਟ੍ਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
7. ਫਸਲ ਬੀਮਾ
8. ਈ-ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਰਜਿਸਟਰਡ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਡੀਆਂ

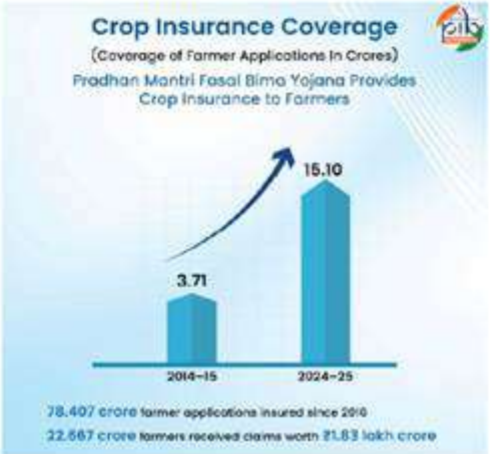
Crop Insurance Coverage
(Coverage of Farmer Applications In Crores)
Pradhan Mantri Fasal Bima Yojana Provides Crop Insurance to Farmers
3.71
15.10
2014-15
2024-25
78.407 crore farmer applications insured since 2016
22.667 crore farmers received claims worth 21.83 lakh crore

Growth of Egg/Poultry Production
India ranks 2nd in egg production globally, according to the Food and Agriculture Organisation
Egg production:
142.77 billion (2023-24) -> 149.11 billion (2024-25) [+4.44%]
Per capita egg availability:
103 eggs/annum (2023-24) -> 106 eggs/annum (2024-25) [+2.91%]
Meat production:
10.25 million tonnes (2023-24) -> 10.50 million tonnes
Per capita meat availability:
7.39 kg/annum (2023-24) -> 7.51 kg/annum (2024-25)

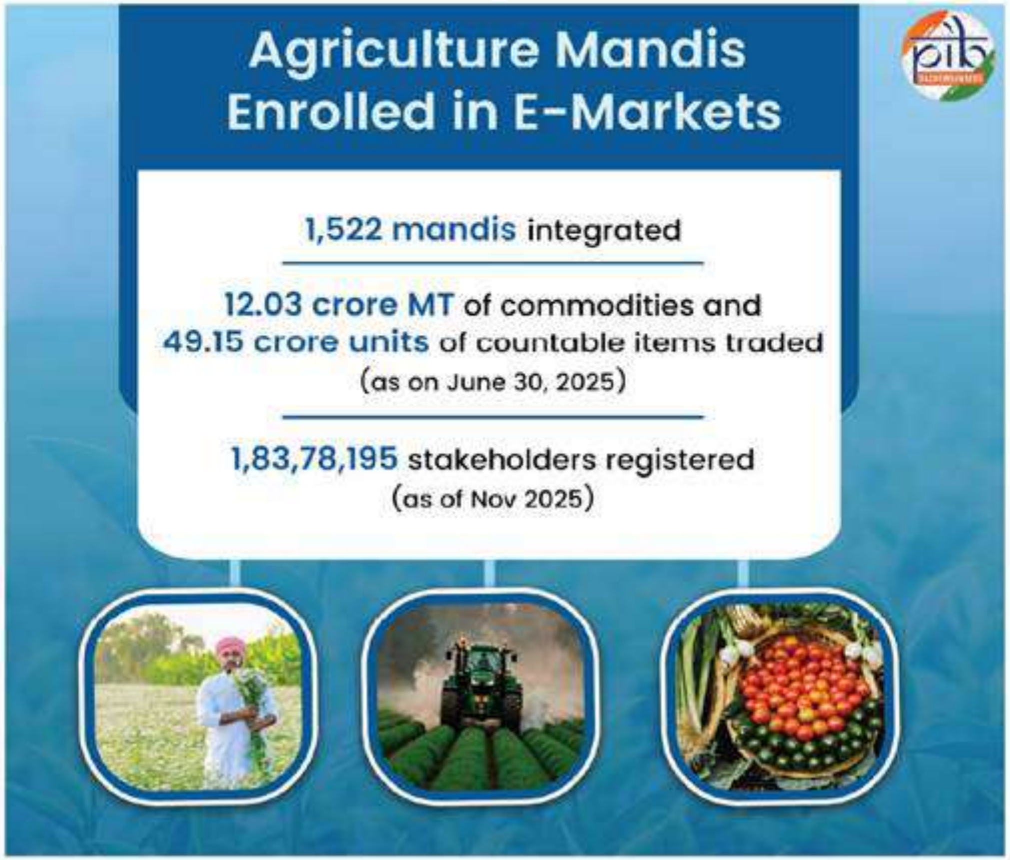
Agriculture Mandis Enrolled in E-Markets
1,522 mandis integrated
12.03 crore MT of commodities and 49.15 crore units of countable items traded (as on June 30, 2025)
1,83,78,195 stakeholders registered (as of Nov 2025)

GVA at Current Prices
Gross Value Added of
Agriculture and Allied Sector Grew by 225%
(In Rs. Thousand Crores)
1,502
4,878
2011-12
2024-25

GVO at Constant Prices
Gross Value of Output from Agriculture and
Allied Sector Increased Overall by 54.6%
(In Rs. Thousand Crores)
1,908
2,949
2011-12
2023-24

Area Under
Food Grains
(In Million Hectares)
120.2
124.3
132.1
2004-05
2014-15
2023-24

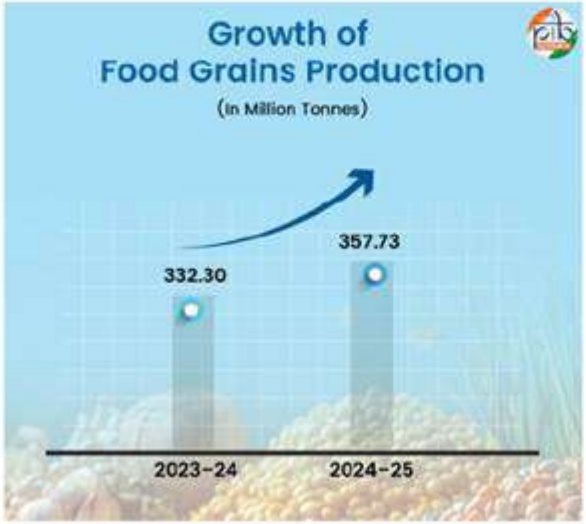
Growth of
Food Grains Production
(In Million Tonnes)
332.30
357.73
2023-24
2024-25

Growth in Milk Production
(In Million Tonnes)
Milk production is estimated
to be 247.87 MT in 2024-2025
63.56%
Increase
239.2

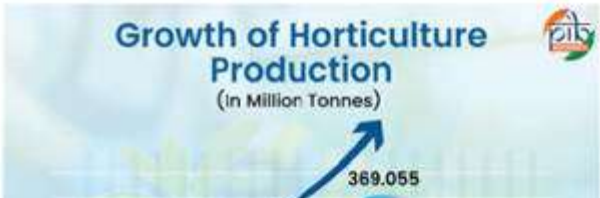
Growth of Horticulture
Production
(In Million Tonnes)
369.055

2. ਵਣਜ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ

ਵਣਜ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਸਾਨੀ (EoDB)

2. ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

3. ਔਨਲਾਈਨ ਉਦਯੋਗ ਅਧਾਰ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਅਧੀਨ ਰਜਿਸਟਰਡ MSME ਯੂਨਿਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ

4. ਜੀਐੱਸਟੀ ਅਧੀਨ ਰਜਿਸਟਰਡ ਸੰਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ।

5. ਨਵੀਨਤਾ ਦੇ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ

Driving Reforms through Business Reforms Action Plan (BRAP)

Reform Milestone	7 BRAP editions implemented (2015–2024)
Latest Milestone	BRAP 2026 launched on November 11, 2025
Other Key Frameworks	B-Ready Assessment Jan Vishwas Act Reducing Compliance Burden

Ease-of-Doing Business (EoDB)

India's World Bank Doing Business Ranking

Improved by 79 places

142nd (2014) → 63rd (2019)

Growth of Start-Up Environment

Fostering Innovation | Gender Diversity | Global Leadership

Over 2.05 Lakh Startups recognised by Department for Promotion of Industry and Internal Trade (as of Dec 20, 2025)

21 Lakh+ Jobs jobs created nationwide (as of December, 2025)

Over 48% of Startups have at least one woman director

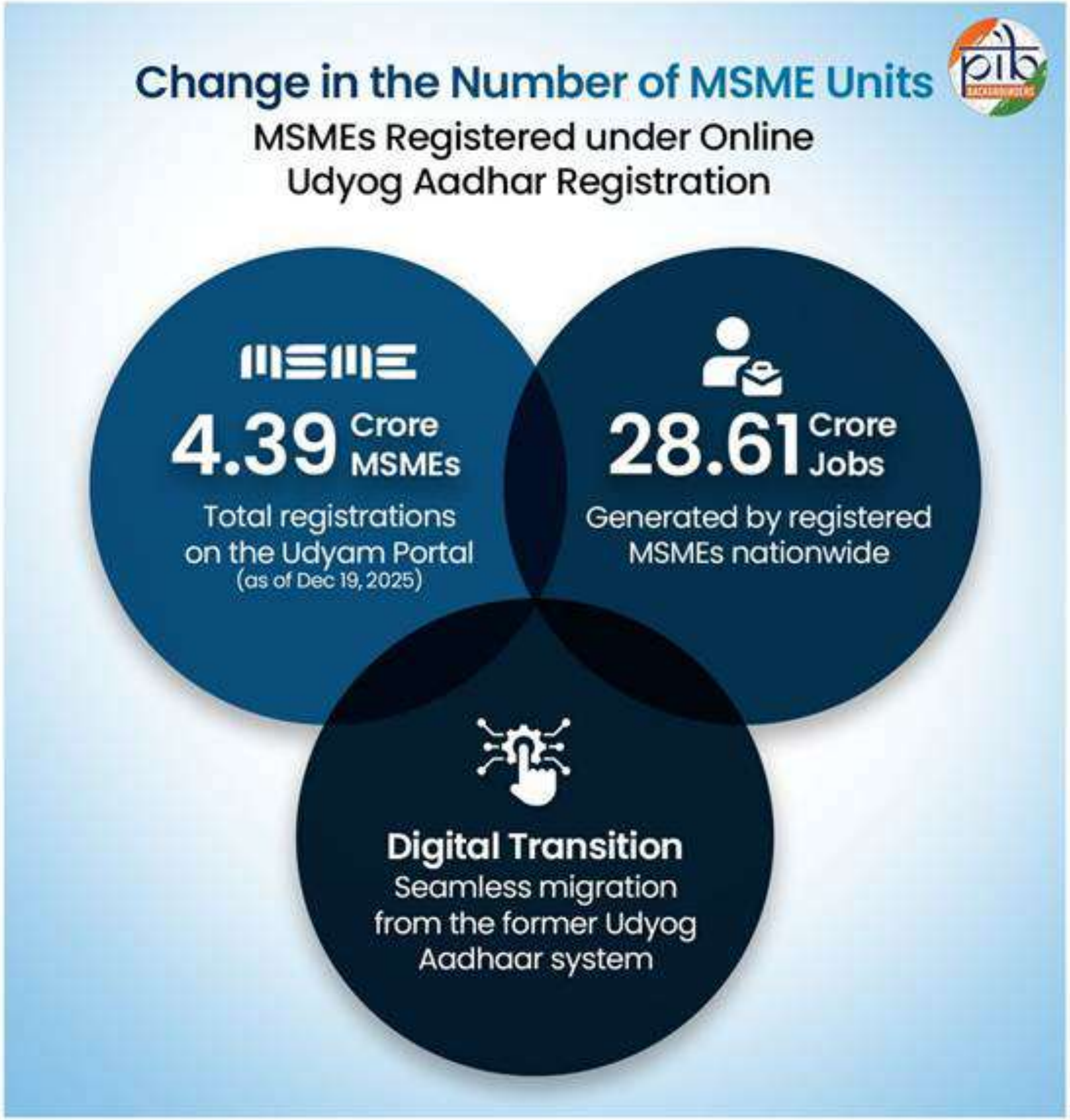
Change in the Number of MSME Units
MSMEs Registered under Online Udyog Aadhar Registration
MSME
4.39 Crore MSMEs
Total registrations on the Udyam Portal
(as of Dec 19, 2025)
28.61 Crore Jobs
Generated by registered MSMEs nationwide
Digital Transition
Seamless migration from the former Udyog Aadhaar system

Increase in No. of Establishments Registered under GST
Rapid Expansion of the Active Business Base
Active Taxpayers
(In crore)
2.01% Increase
1.56
Cash-paying Businesses
Over 1.96 crore taxpayers have actively deposited tax payments into the system
2.32%
0.97%
6.29%

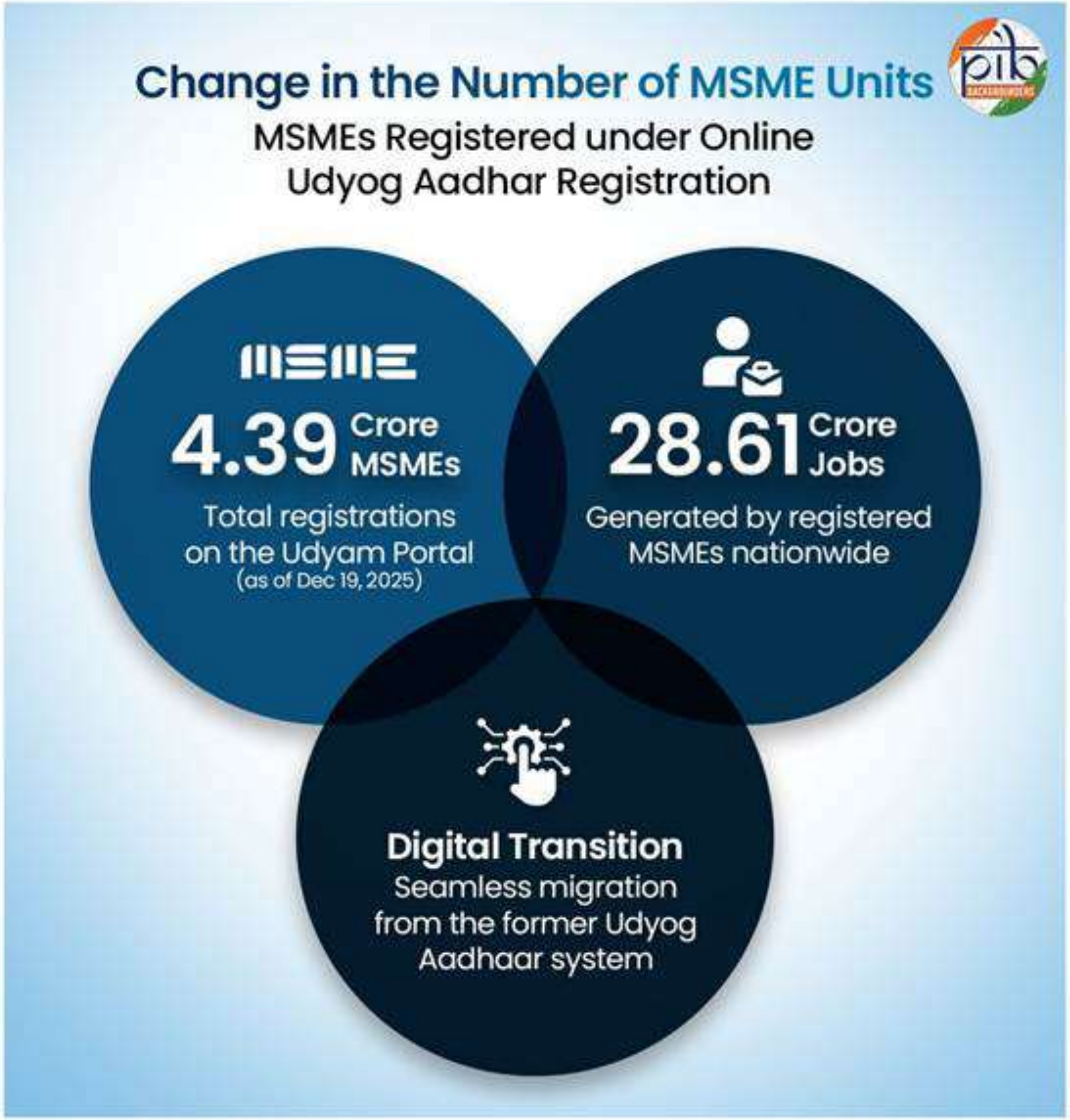
Change in the Number of MSME Units
MSMEs Registered under Online Udyog Aadhar Registration
4.39 Crore MSMEs
Total registrations on the Udyam Portal
(as of Dec 19, 2025)
28.61 Crore Jobs
Generated by registered MSMEs nationwide
Digital Transition
Seamless migration from the former Udyog Aadhaar system

Increase in No. of Establishments Registered under GST
Rapid Expansion of the Active Business Base
Active Taxpayers
(In crore)
2.01% Increase
1.56
Cash-paying Businesses
Over 1.96 crore taxpayers have actively deposited tax payments into the system
2.32%
0.97%
6.29%

3. ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ

ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ
2. ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾ
3. ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ
4. ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਅਨੁਪਾਤ
5. ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ / ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ
6. ਹੁਨਰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਲਾਗੂਕਰਨ
7. ਸਵੈ-ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਸਮੇਤ ਪਲੇਸਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ

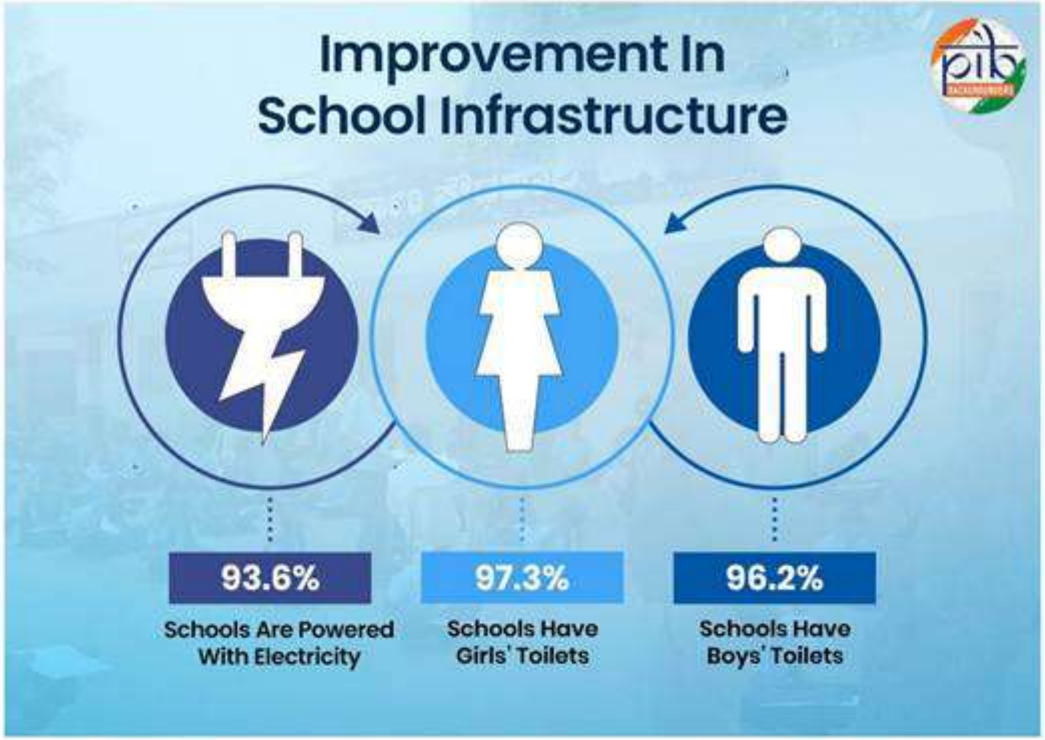
Improvement In
School Infrastructure
93.6%
Schools Are Powered
With Electricity
97.3%
Schools Have
Girls' Toilets
96.2%
Schools Have
Boys' Toilets

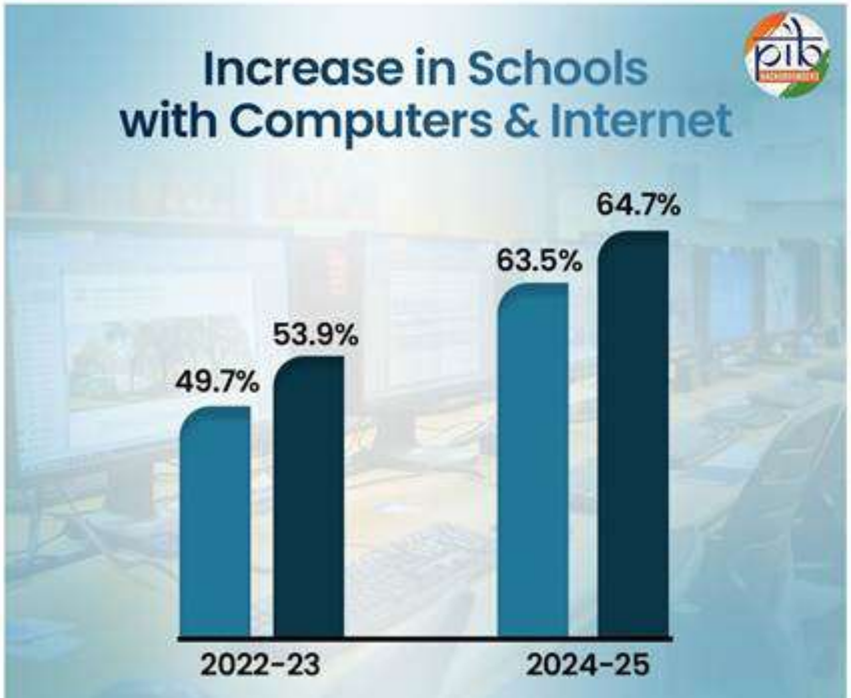
Increase in Schools
with Computers & Internet
49.7%
53.9%
63.5%
64.7%
2022-23
2024-25

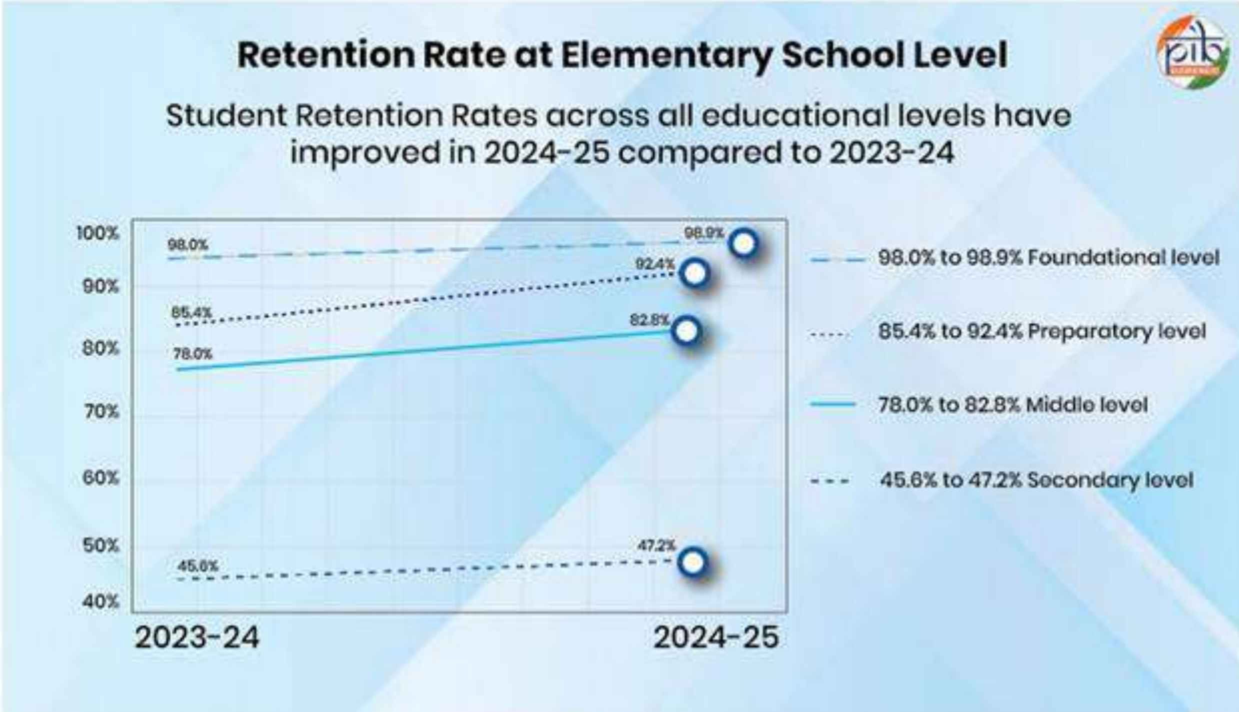
Retention Rate at Elementary School Level
Student Retention Rates across all educational levels have improved in 2024-25 compared to 2023-24
100%
90%
80%
70%
60%
50%
40%
98.0%
98.9%
92.4%
85.4%
82.8%
78.0%
47.2%
45.6%
2023-24
2024-25
98.0% to 98.9% Foundational level
85.4% to 92.4% Preparatory level
78.0% to 82.8% Middle level
45.6% to 47.2% Secondary level

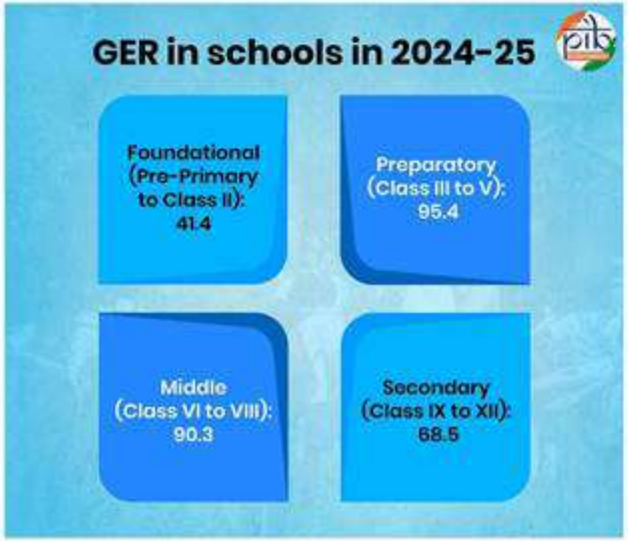
GER in schools in 2024-25
Foundational (Pre-Primary to Class II): 41.4
Preparatory (Class III to V): 95.4
Middle (Class VI to VIII): 90.3
Secondary (Class IX to XII): 68.5

Total Number of School Teachers in India
UDISE+ Report 2024-25
Crossed 1 Crore Mark
94.83 Lakh
98.08 Lakh
101.22 Lakh
2022-23
2023-24
2024-25
Academic Year

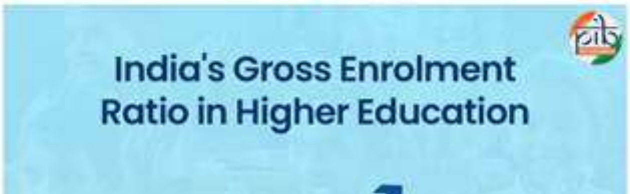
India's Gross Enrolment Ratio in Higher Education

Skill Trainings Imparted

Five National Centres of Excellence are being set up for advanced skilling.

From Feb. 22, 2023 to Dec. 19, 2025

- **33.45 lakh** people enrolled under PM Kaushal Vikas Yojana
- **27.09 lakh** trained
- **18.78 lakh** certified across 17,249 training centres

(as on Dec. 19, 2025)

Gender Parity in Indian Education

(UDISE+ 2024-25 & AISHE 2021-22)

The Gender Parity Index (GPI) measured as ratio of GER of girls to GER of boys stood at above 1 at all levels, indicating more proportionally higher participation of girls as compared to boys

Girls' Enrolment & Woman Teachers in Schools

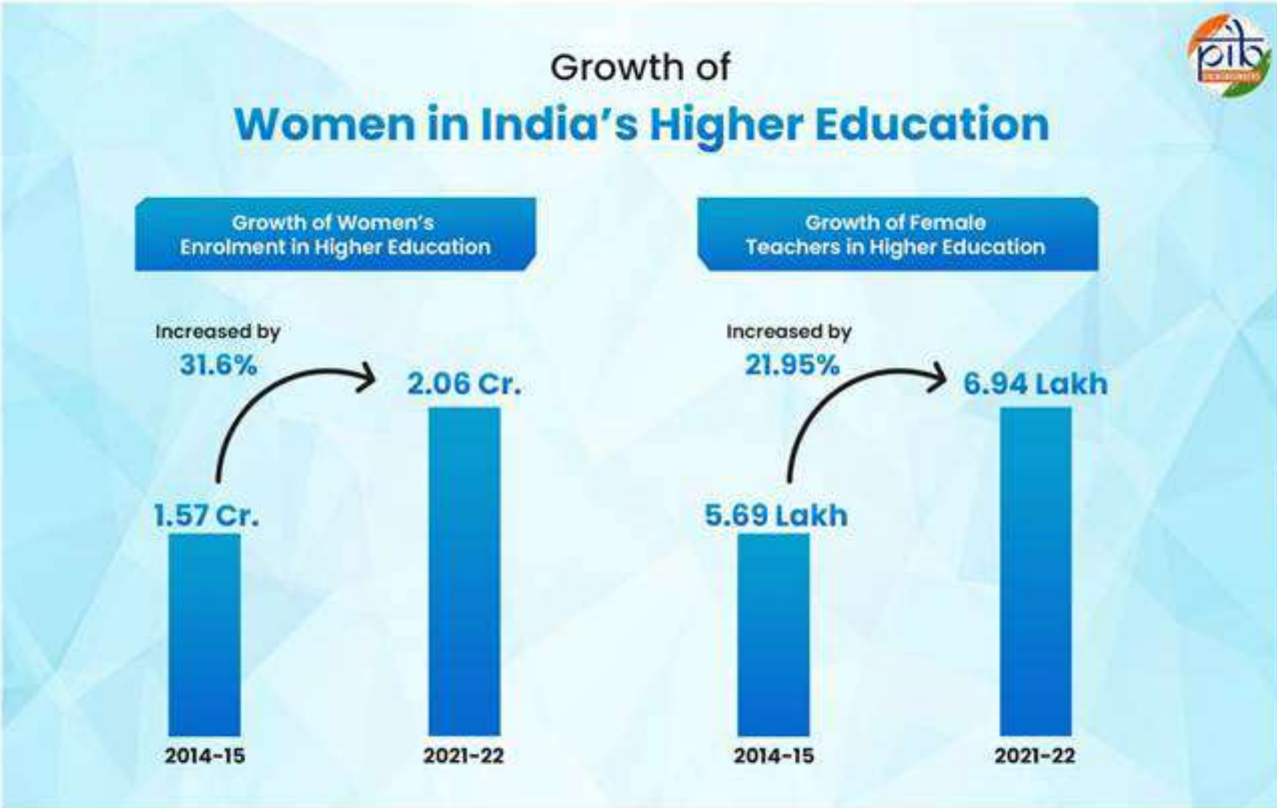
Growth of
Women in India's Higher Education
Growth of Women's Enrolment in Higher Education
Increased by
31.6%
1.57 Cr.
2.06 Cr.
2014-15
2021-22
Growth of Female Teachers in Higher Education
Increased by
21.95%
5.69 Lakh
6.94 Lakh
2014-15
2021-22

Women's Enrolment in Higher Education (Regular Mode)
Enrolment of women at various higher education levels has increased from 2017-18 to 2021-22 (AISHE 2021-22)
Post-Graduate
17.36 Lakh
21.08 Lakh
Under-Graduate
1.35 cr
1.49 cr
Total
1.64 cr
1.84 cr

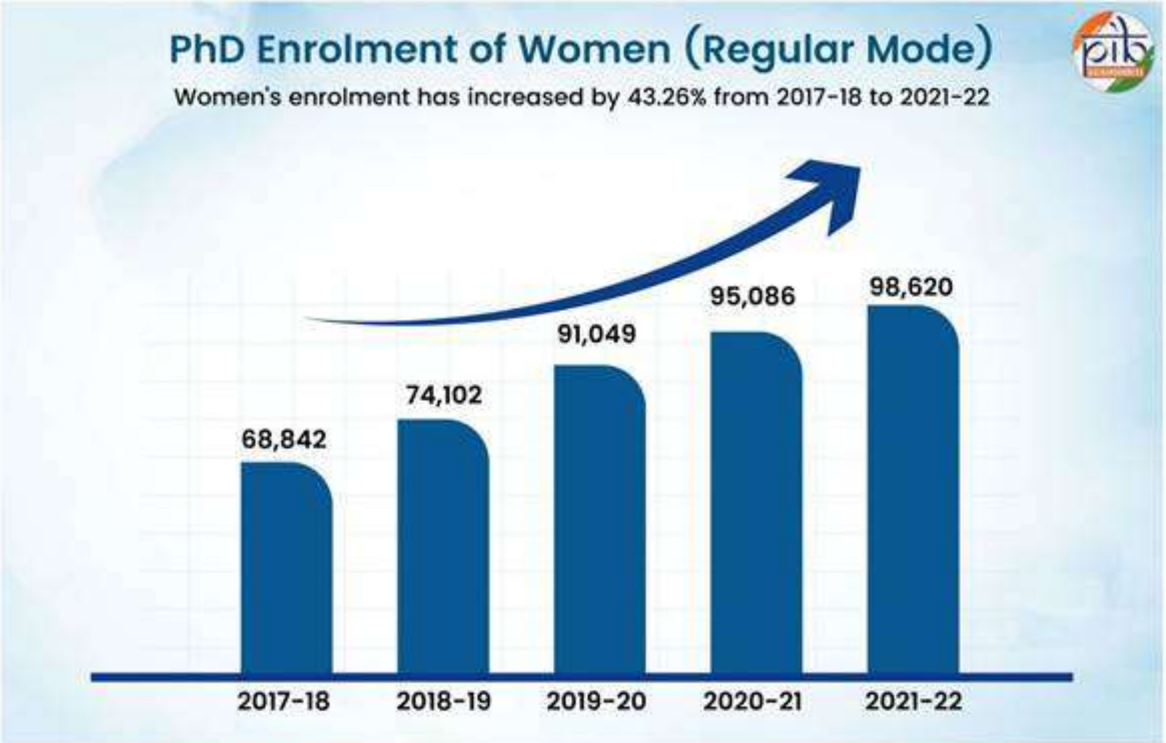

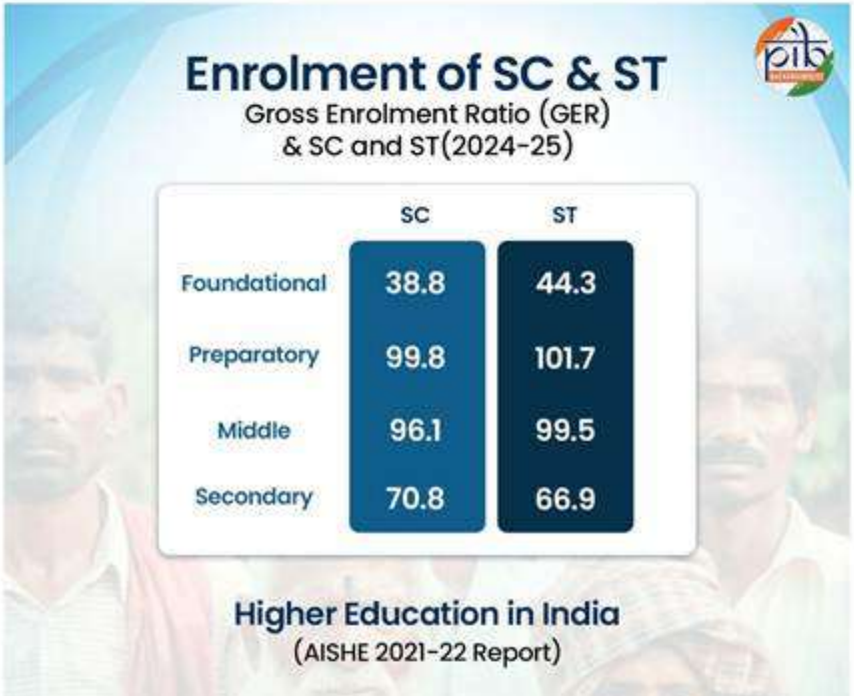

	SC	ST
Foundational	38.8	44.3
Preparatory	99.8	101.7
Middle	96.1	99.5
Secondary	70.8	66.9

4. ਜਨਤਕ ਸਿਹਤ

ਜਨਤਕ ਸਿਹਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ
2. ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਹੈਲਥ ਸੈਂਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ
3. ਜਨਤਕ ਸਿਹਤ
4. ਮਾਤ੍ਰਿ ਮੌਤ ਦਰ (MMR)
5. ਬਾਲ ਮੌਤ ਦਰ (IMR)
6. ਟੀਕਾਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ
7. ਪ੍ਰਤੀ 1000 ਆਬਾਦੀ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

OPERATIONALISATION OF
HEALTH AND WELLNESS CENTRES
INDIA has
1,82,202
Functional health and wellness
centres or Ayushman Arogya Mandirs
(As on December 23, 2025)

Availability of Doctors at
Public Health Centres
Health Facilities in India
(As on Dec 23, 2025)
• 1,31,371 Sub-Health Centres (SHCs)
• 24,353 Primary Health Centres (PHCs)
• 5,456 Urban Primary Health Centres (UPHCs)
• 12,343 AYUSH Facilities
• 8,679 Urban Health and Wellness Centres (UHWCs)

Immunisation Achievement
Zero-dose children to the total population decreased
0.11%
0.06%
2023
2024
Mission Indradhanush
5.46 Cr Children Vaccinated
1.32 Cr Pregnant Women Vaccinated
(As on June 2025)

Infant Mortality Rate (IMR)
(Per 1,000 Live Births)
39
27
2014
2021

Maternal Mortality Rate (MMR)
(Per 100,000 Live Births)
130
97
88
2014-16
2018-20
2021-23

5. ਜਨਤਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ

ਜਨਤਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗਤਾਵਾਂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
2. ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
3. ਸਾਫ਼ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਾਲਣ (ਐਲਪੀਜੀ) ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
4. ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਊਰਜਾ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ
5. ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਬਿਜਲੀ ਖਪਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
6. ਡੀਟੀਡੀ ਕੂੜਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਰਡ (ਸ਼ਹਿਰੀ)

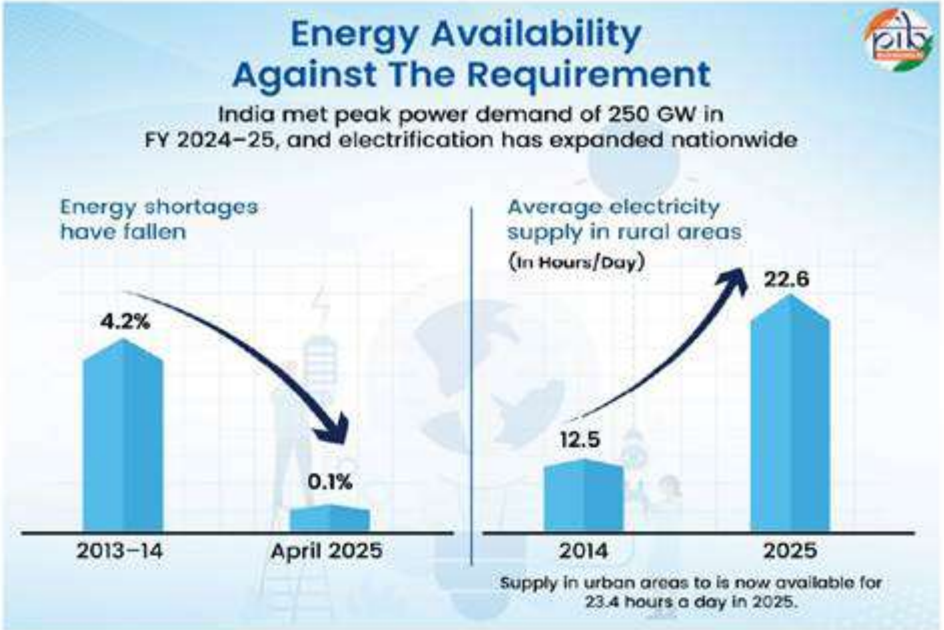
Energy Availability
Against The Requirement
India met peak power demand of 250 GW in
FY 2024–25, and electrification has expanded nationwide
Energy shortages
have fallen
4.2%
0.1%
2013–14
April 2025
Average electricity
supply in rural areas
(In Hours/Day)
22.6
12.5
2014
2025
Supply in urban areas to is now available for
23.4 hours a day in 2025.

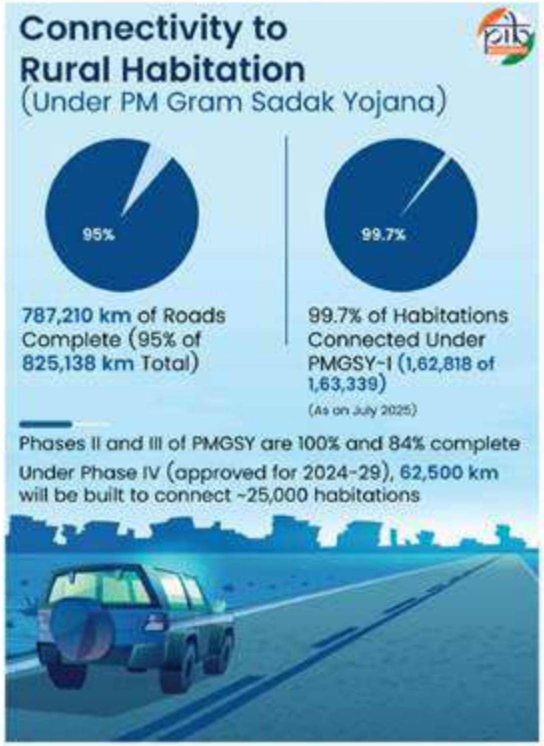
Connectivity to
Rural Habitation
(Under PM Gram Sadak Yojana)
95%
99.7%
787,210 km of Roads
Complete (95% of
825,138 km Total)
99.7% of Habitations
Connected Under
PMGSY-I (1,62,818 of
1,63,339)
(As on July 2025)
Phases II and III of PMGSY are 100% and 84% complete
Under Phase IV (approved for 2024-29), 62,500 km
will be built to connect ~25,000 habitations

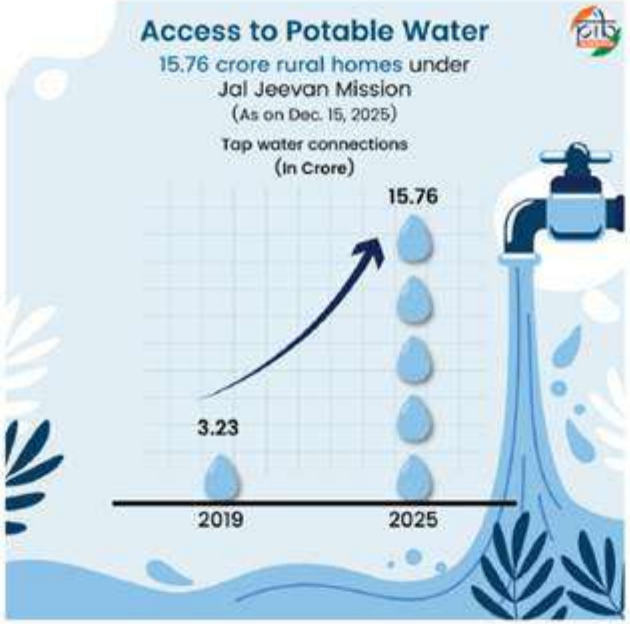
Access to Potable Water
15.76 crore rural homes under
Jal Jeevan Mission
(As on Dec. 15, 2025)
Tap water connections
(In Crore)
15.76
3.23
2019
2025

Increase in Access to
Clean Cooking Fuel (LPG)
PM Ujjwala Yojana
10.33 crore LPG
connections
(as on Nov. 1, 2025)
Additional connections
approved for 2025-26
25 lakh

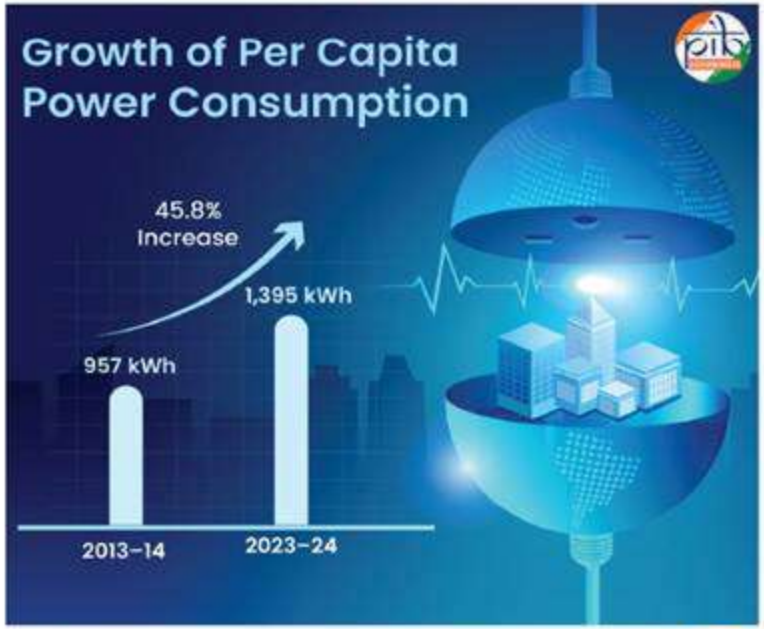
Growth of Per Capita
Power Consumption
45.8%
Increase
1,395 kWh
957 kWh
2013-14
2023-24

Wards (Urban) Covered
by Door-to-Door Waste
Collection

6. ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਾਸਨ

ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਾਸਨ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੀਐੱਸਡੀਪੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ
2. ਜੀਐੱਸਡੀਪੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਜੋਂ ਵਿੱਤੀ ਘਾਟਾ
3. ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਟੈਕਸ ਮਾਲੀਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁੱਲ ਮਾਲੀਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੱਕ
4. ਜੀਐੱਸਡੀਪੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਜ਼ਾ (ਕੁੱਲ ਬਕਾਇਆ ਦੇਣਦਾਰੀਆਂ)

Gross Fiscal Deficit
as a Percentage of GDP
Strengthening Fiscal Discipline Across States
States' Gross Fiscal Deficit is 2.9 per cent of GDP (2023-24)
Successfully stayed below the 3.2% Budget Estimate

Gross State Domestic Product & Per Capita Income
7-10% growth in GSDP* across most states & UTs (2023-24)
9-13% growth in Per capita Income across most States & UTs (2023-24)
*Gross State Domestic Product

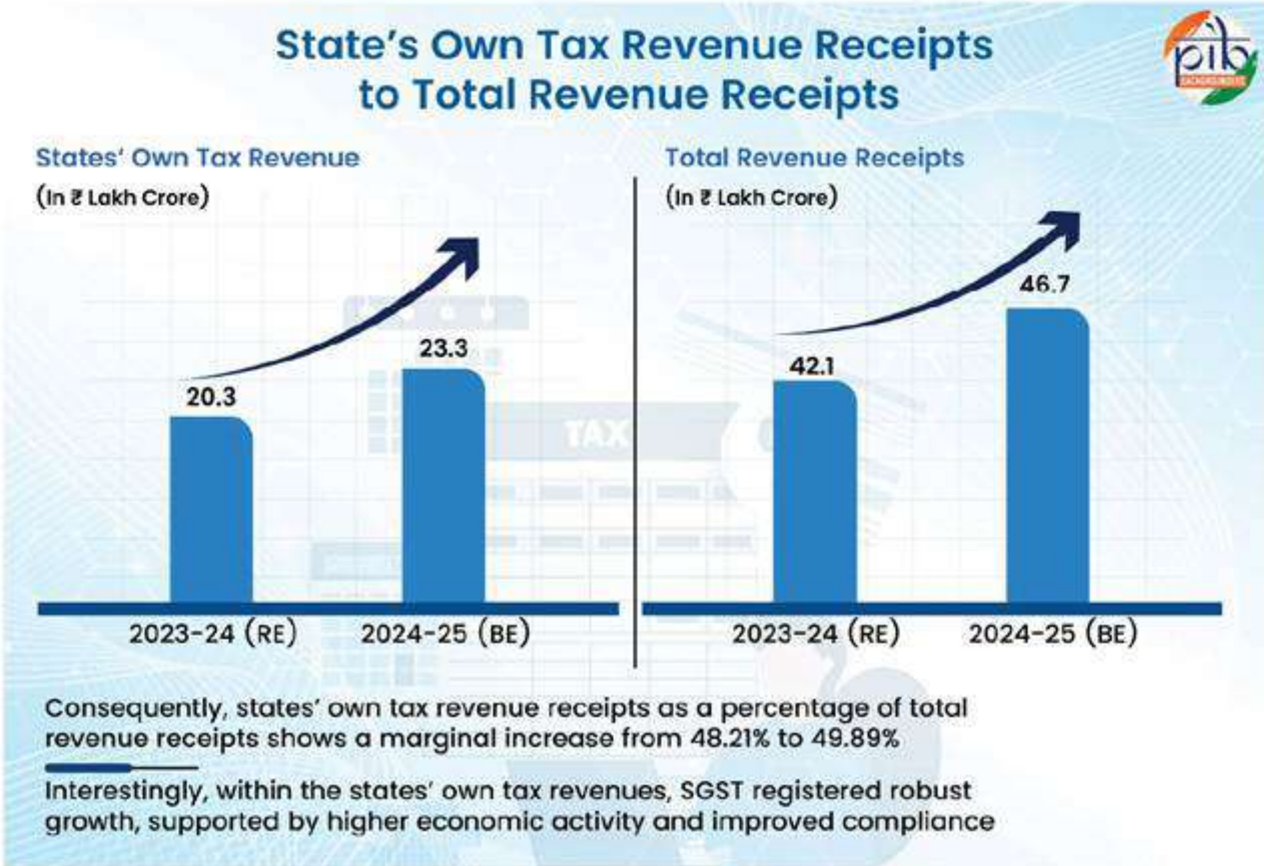
State's Own Tax Revenue Receipts to Total Revenue Receipts
States' Own Tax Revenue
(In ₹ Lakh Crore)
20.3
23.3
2023-24 (RE)
2024-25 (BE)
Total Revenue Receipts
(In ₹ Lakh Crore)
42.1
46.7
2023-24 (RE)
2024-25 (BE)
Consequently, states' own tax revenue receipts as a percentage of total revenue receipts shows a marginal increase from 48.21% to 49.89%
Interestingly, within the states' own tax revenues, SGST registered robust growth, supported by higher economic activity and improved compliance

7. ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ

ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ
2. ਸਿਹਤ ਬੀਮਾ ਕਵਰੇਜ
3. ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਗਰੰਟੀ
4. ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦਰ
5. ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਰਿਹਾਇਸ਼
6. ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ
7. ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ, ਹੋਰ ਪਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ
8. ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ SC/ST ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ
9. ਪ੍ਰਤੀ 100,000 ਆਬਾਦੀ 'ਤੇ ਬੈਂਕਿੰਗ ਆਊਟਲੈੱਟ
10. ਆਧਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ

Disposal of SC/ST Atrocity Cases by Courts
Courts disposed cases on Protection of Civil Rights (PCR) Act and Scheduled Castes/Scheduled Tribes Prevention of Atrocities (SC/ST PoA) Act
13,839
17,114
2019
2022

Aadhaar-seeded Ration Cards
Over 19.12 crore
(As on Dec. 18, 2025)
0000 1111 2222

Housing for All
Pradhan Mantri Awaas Yojana-Gramin
2.81 crore houses completed, out of over 3.84 crore houses sanctioned
(as on July 29, 2025)
Pradhan Mantri Awas Yojana-Urban
96.32 lakh houses completed, out of 122.15 lakh houses sanctioned
(as on Dec. 15, 2025)

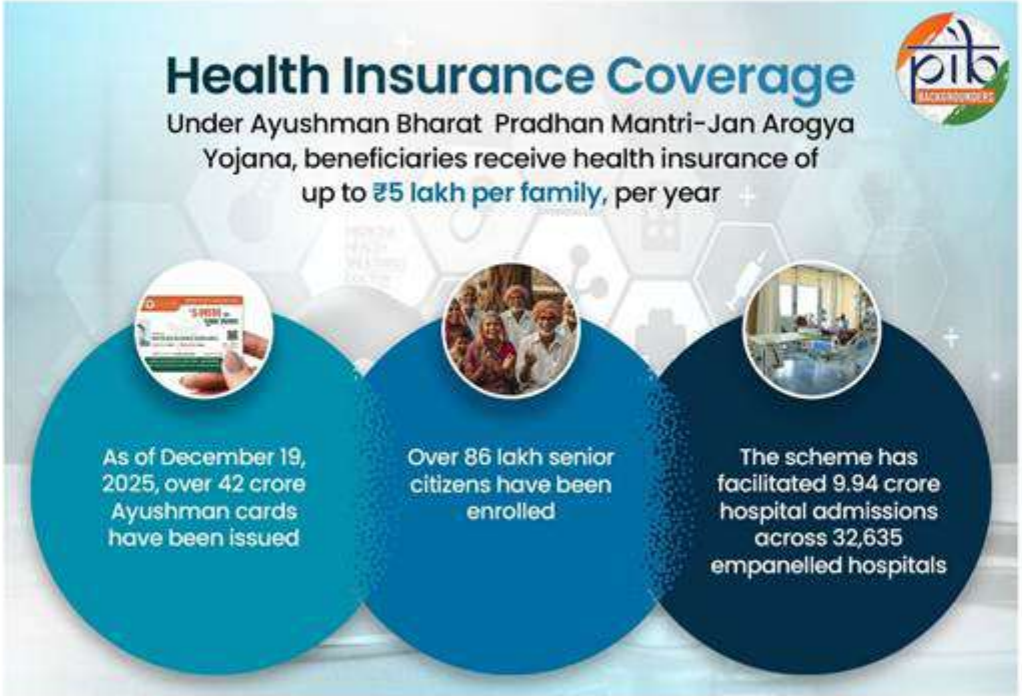
Health Insurance Coverage
Under Ayushman Bharat Pradhan Mantri-Jan Arogya Yojana, beneficiaries receive health insurance of up to ₹5 lakh per family, per year
As of December 19, 2025, over 42 crore Ayushman cards have been issued
Over 86 lakh senior citizens have been enrolled
The scheme has facilitated 9.94 crore hospital admissions across 32,635 empanelled hospitals

Rural Employment Guarantee
Under Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act
Individuals
+6.33Cr
Households
+4.76Cr
Received Employment (as on Dec. 22, 2025)

Unemployment Rate
The Unemployment Rate (UR) for persons aged 15 years and above declined to 4.7% in November 2025, compared to 5.2% in October 2025, as per the Periodic Labour

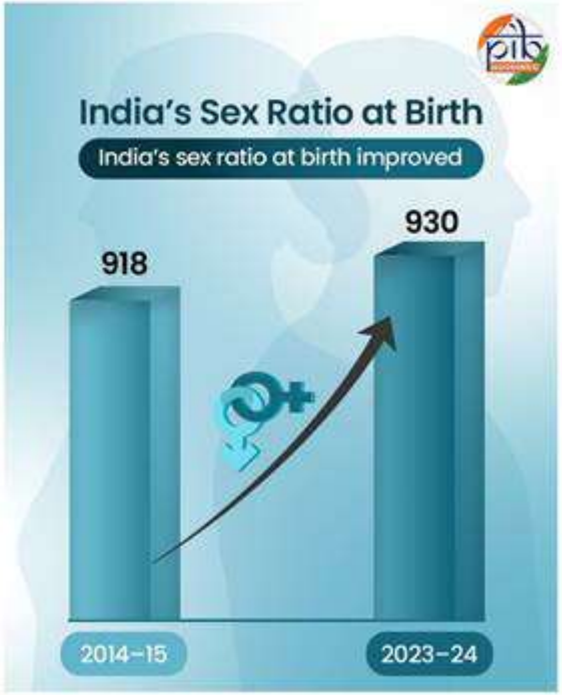
India's Sex Ratio at Birth
India's sex ratio at birth improved
918
930
2014-15
2023-24

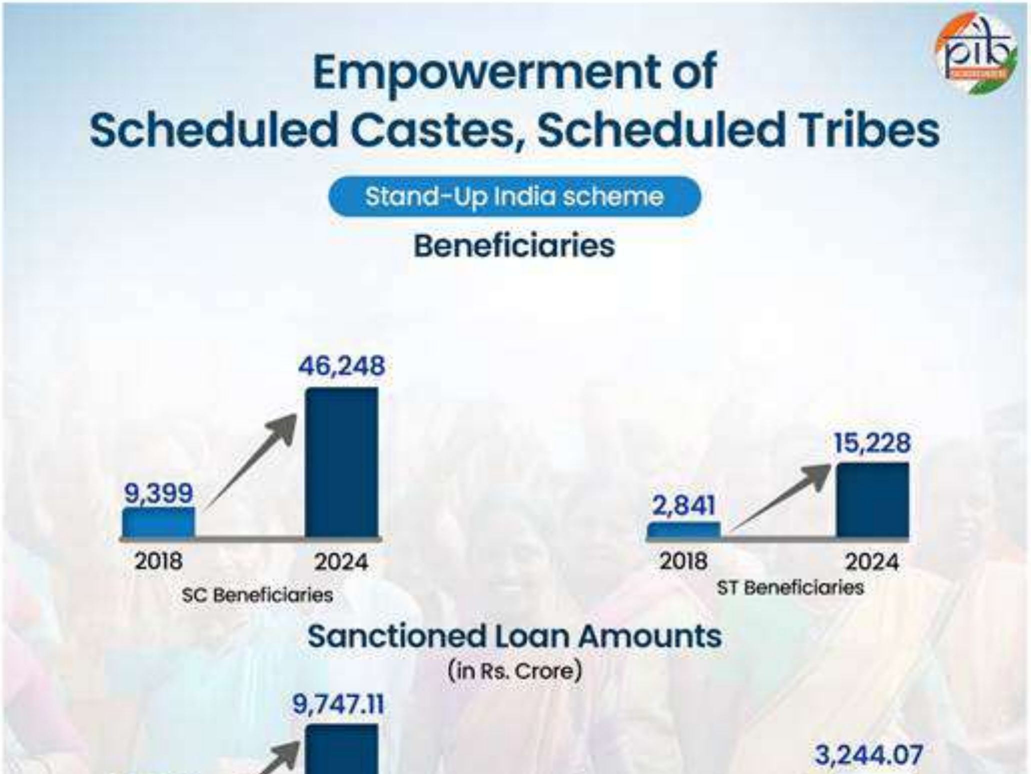
Empowerment of
Scheduled Castes, Scheduled Tribes
Stand-Up India scheme
Beneficiaries
46,248
9,399
2018
2024
SC Beneficiaries
15,228
2,841
2018
2024
ST Beneficiaries
Sanctioned Loan Amounts
(in Rs. Crore)
9,747.11
3,244.07

Empowerment of Tribals

Forest Rights Act

23.88 Lakh
Titles Distributed to Individuals

1.21 Lakh
Titles Distributed to Communities

PM-JANMAN

1,04,688
Houses completed

687
Mobile Medical Units functional with over 38 lakh footfalls

Economic Empowerment of Women

Deendayal Antyodaya Yojana – National Rural Livelihoods Mission (DAY-NRLM)

10.05 crore rural women household mobilised into more than **90.90 lakh** Self-Help Groups (SHGs) across **28 States** & **6 UTs.** (as on July 22, 2025)

Stand-Up India scheme

Accounts sanctioned to women beneficiaries: **2,04,058**

Amount sanctioned to women beneficiaries: **₹47,704.44 crore**

Atal Pension Yojana (APY)

Women now constitute **about 48%** of all subscribers, a strong indicator of growing financial awareness and security among female workers

Pradhan Mantri Jan Dhan Yojana (PMJDY)

Over **30.80 crore accounts** are held by women, promoting gender-inclusive financial empowerment

The Lakhpati Didi Scheme

Registered **8.7 crore** under Digital Ajeevika by 2025

4.13 lakh Ajeevika CRPS

Pradhan Mantri Awas Yojana – Gramin (PMAY-G)

73% of nearly **2.75 crore** PM Awas Gramin beneficiaries are women

8. ਨਿਆਪਾਲਿਕਾ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਨਿਆਪਾਲਿਕਾ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਸਜ਼ਾ ਦਰ
2. ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ
3. ਮਹਿਲਾ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ
4. ਅਦਾਲਤੀ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ
5. ਖਪਤਕਾਰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ

Conviction Rate
National Crime Record Bureau data for cognisable Indian Penal Code (IPC) and Special & Local Laws (SLL) crimes
66.6%
66.4%
73.4%
2018
2019
2020

Disposal of Cases by Consumer Courts
National Consumer Disputes Redressal Commission (NCDRC) recorded over 100 percent disposal rates for consumer cases in July 2025, along with the following ten states:
Tamil Nadu – 277%
Rajasthan – 214%
Telangana – 158%
Himachal Pradesh – 150%
Uttarakhand – 150%
Meghalaya – 140%
Kerala – 122%
Puducherry – 111%
Chhattisgarh – 108%

9. ਵਾਤਾਵਰਣ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਜੰਗਲ ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ
2. ਵੇਸਟ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੇਸਟ ਦੀ ਰੀਸਾਈਕਲਿੰਗ
3. ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ
4. ਗਰਿੱਡ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਰੀਨਿਊਏਬਲ ਪਾਵਰ ਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ

Forest Cover
India's Forest Cover
72,739 thousand hectares
(~2% of world's total)
India Ranks (2025)
9th globally in total forest area
3rd in net annual forest area gain

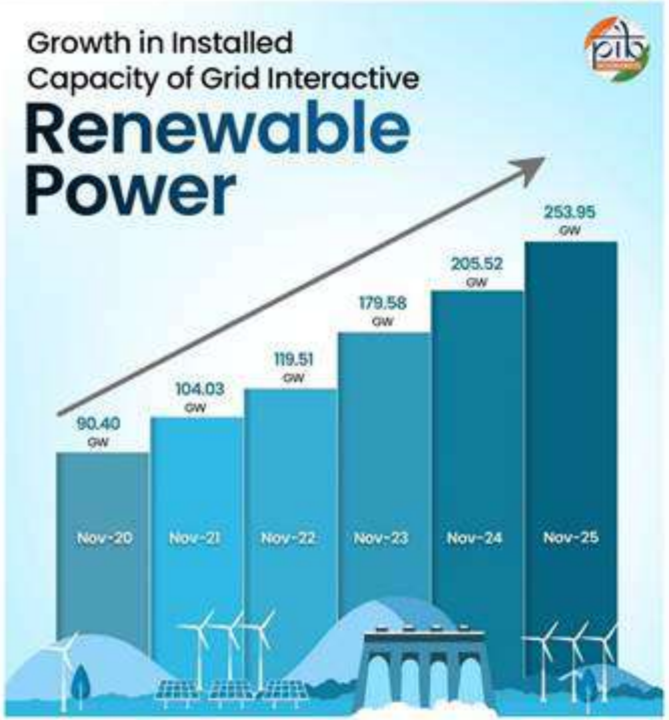
Growth in Installed Capacity of Grid Interactive
Renewable Power
90.40 GW
104.03 GW
119.51 GW
179.58 GW
205.52 GW
253.95 GW
Nov-20
Nov-21
Nov-22
Nov-23
Nov-24
Nov-25

Proportion of Waste Recycle
v/s
Waste Generated
Urban India currently
The processing capacity

10. ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸ਼ਾਸਨ

ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸ਼ਾਸਨ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕਾਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਐਕਟ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ
2. ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਿਵਾਰਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ
3. ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਔਨਲਾਈਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ

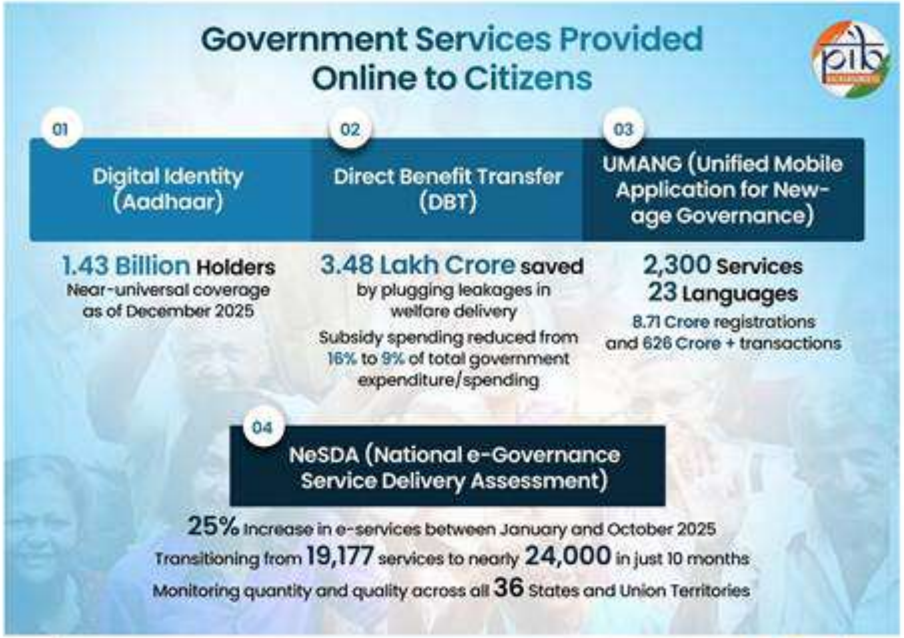
Government Services Provided Online to Citizens
01
Digital Identity (Aadhaar)
1.43 Billion Holders
Near-universal coverage as of December 2025
02
Direct Benefit Transfer (DBT)
3.48 Lakh Crore saved
by plugging leakages in welfare delivery
Subsidy spending reduced from 16% to 9% of total government expenditure/spending
03
UMANG (Unified Mobile Application for New-age Governance)
2,300 Services
23 Languages
8.71 Crore registrations and 626 Crore + transactions
04
NeSDA (National e-Governance Service Delivery Assessment)
25% Increase in e-services between January and October 2025
Transitioning from 19,177 services to nearly 24,000 in just 10 months
Monitoring quantity and quality across all 36 States and Union Territories

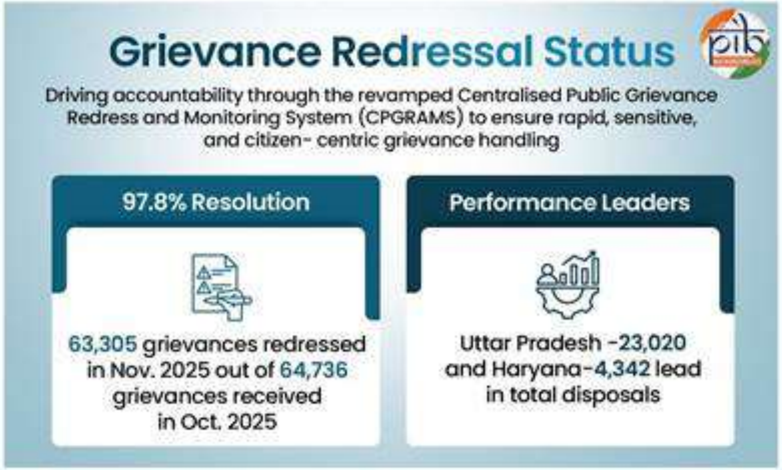
Grievance Redressal Status
Driving accountability through the revamped Centralised Public Grievance Redress and Monitoring System (CPGRAMS) to ensure rapid, sensitive, and citizen- centric grievance handling
97.8% Resolution
63,305 grievances redressed in Nov. 2025 out of 64,736 grievances received in Oct. 2025
Performance Leaders
Uttar Pradesh -23,020 and Haryana-4,342 lead in total disposals

Right to Services Act Enactment by the States
Ensuring government accountability through time-bound service delivery and independent oversight commissions
ENACTED BY
22
States and Union Territories

2025 ਵਿੱਚ ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਬਾਰੇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ

2025 ਵਿੱਚ, ਡੀਏਆਰਪੀਜੀ ਨੇ ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਵੈਬਿਨਾਰ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਕਰਵਾਏ:

ਈ-ਗਵਰਨੈਂਸ 'ਤੇ 28ਵੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸ (NCeG), 22-23 ਸਤੰਬਰ, 2025, ਵਿਸ਼ਾਖਾਪਟਨਮ, ਆਂਧਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ : 'ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਰਤ: ਸਿਵਿਲ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਪਰਿਵਰਤਨ' ਥੀਮ ਵਾਲੀ ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ 1,000+ ਡੈਲੀਗੇਟਾਂ ਦੀ ਮੇਜ਼ਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਈ-ਗਵਰਨੈਂਸ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਵਿਸ਼ਾਖਾਪਟਨਮ ਘੋਸ਼ਣਾ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਰਤ 2047 ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਡਿਜੀਟਲ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਟਿਊਟ ਆਫ਼ ਐਡਮਿਨਿਸਟ੍ਰੇਟਿਵ ਸਾਇੰਸਜ਼-ਡੀਏਆਰਪੀਜੀ ਕਾਨਫਰੰਸ, 10-14 ਫਰਵਰੀ, 2025 ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : 58 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ 66 ਬ੍ਰੇਕਆਉਟ ਸੈਸ਼ਨ, 7 ਪਲੈਨਰੀ ਸੈਸ਼ਨ, ਅਤੇ 750+ ਡੈਲੀਗੇਟਾਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। 710 ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ *ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਰਤ@2047 - ਗਵਰਨੈਂਸ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਡ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ* । ਸਕੱਤਰ ਡੀਏਆਰਪੀਜੀ ਵੀ. ਸ੍ਰੀਨਿਵਾਸ 62% ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਆਈਆਈਏਐੱਸ ਪ੍ਰਧਾਨ (2025-2028) ਬਣੇ ।

ਸਟੇਟ ਕੋਲੈਬੋਰੇਟਿਵ ਇਨੀਸ਼ੀਏਟਿਵ ਸਕੀਮ (SCI), 2025 : ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਊਟਰੀਚ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਨੇ AI-ਸਮਰੱਥ ਪਲੈਟਫਾਰਮਾਂ, ਔਨਲਾਈਨ ਸੇਵਾ ਪੋਰਟਲਾਂ ਅਤੇ ਰੀਅਲ-ਟਾਈਮ ਡੈਸ਼ਬੋਰਡਾਂ ਲਈ 80+ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ। ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ SCI ਪੋਰਟਲ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਟਰੈਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ

ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਦਿਵਸ 2025 ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ ਦੇ ਜਵਾਬਦੇਹ, ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਸੂਚਕਾਂਕ ਦਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮਾਪਦੰਡ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਬੂਤ-ਅਧਾਰਿਤ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਉਮੀਦ ਕੀਤੇ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਰਤ 2047 ਵੱਲ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਬਰਾਬਰ, ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪੀਡੀਐਫ ਫਾਈਲ ਲਈ ਇੱਥੇ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ

***

ਪੀਆਈਬੀ ਰਿਸਰਚ

ਹਵਾਲੇ

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2087792®=3&lang=2
https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2087792&utm
https://www.pib.gov.in/Pressreleaseshare.aspx?PRID=1543243®=3&lang=2
https://darpg.gov.in/sites/default/files/GGI%202%20020-21.pdf
https://www.pib.gov.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=196119®=3&lang=2
https://archive.pib.gov.in/archive/releases98/lyr98/l0398/PIBR190398.html

https://www.pmindia.gov.in/en/former_pm/shri-atal-bihari-vajpayee-2/?utm https://www.pmindia.gov.in/en/former_pm/shri-atal-bihari-vajpayee-2/
https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1582208®=3&lang=2 https://www.pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=2006347®=3&lang=2
https://darpg.gov.in/sites/default/files/PPT%20%20on%20GGI%202020-21.pdf https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1785140®=3&lang=2
https://www.indiabudget.gov.in/economicsurvey/ https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2140160®=3&lang=2
https://www.pib.gov.in/FactsheetDetails.aspx?Id=149107®=3&lang=2 https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2097864®=3&lang=2
https://www.pib.gov.in/PressReleseDetail.aspx?PRID=2203218®=6&lang=1#:~:text=DARPG%20Awarded%20Rajbhasha%20Kirti%20Award,Private%20Sector%20attended%20the%20event

https://www.un.org/en/chronicle/article/global-and-national-leadership-good-governance

ਨਾਗਰਿਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸ਼ਾਸਨ

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2118276®=3&lang=2 https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2188319®=3&lang=2
https://www.pib.gov.in/PressReleseDetail.aspx?PRID=2203218®=6&lang=1#:~:text=DARPG%20Awarded%20Rajbhasha%20Kirti%20Award,Private%20Sector%20attended%20the%20event

ਕਰੋਮ-ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://uidai.gov.in/images/AadhaarSaturationReport.pdf?utm

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2123192®=3&lang=2 https://www.pib.gov.in/FactsheetDetails.aspx?Id=149256®=3&lang=2
https://www.pib.gov.in/PressReleseDetail.aspx?PRID=2203218®=6&lang=1#:~:text=DARPG%20Awarded%20Rajbhasha%20Kirti%20Award,Private%20Sector%20attended%20the%20event

ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਾਸਨ, ਅਤੇ ਵਣਜ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ

https://www.indiabudget.gov.in/economicsurvey/doc/Statistical-Appendix-in-English.pdf

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rbidocs.rbi.org.in/rdocs/Publications/PDFs/0STATEFINANCE2024AE6FF65F475C4934B53CC8ABE7FAB30E.PDF https://www.pib.gov.in/FactsheetDetails.aspx?Id=149260®=3&lang=2 https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2201280®=3&lang=2

https://www.nsws.gov.in/

https://udyamregistration.gov.in/Government-India/Ministry-MSME-registration.htm

https://www.gst.gov.in/download/gststatistics

https://tutorial.gst.gov.in/offlineutilities/gst_statistics/8YearsReport.pdf

https://www.startupindia.gov.in/

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2170168®=3&lang=2#:~:text=ਇਸੇ

ਤਰ੍ਹਾਂ%2C%20the%20number%20of%20unicorn,harnessed%20to%20create%20unicorn%20startups

https://www.startupindia.gov.in/srf/portal/SRF_2022_Result_page/National_Report_14_01_2024.pdf

ਵਾਤਾਵਰਣ

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2182269®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2170998®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1946401®=3&lang=2

ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ

https://static.pib.gov.in/WriteReadData/specificdocs/documents/2025/feb/doc2025213501401.pdf

https://dsel.education.gov.in/sites/default/files/update/PIB2161543.pdf

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2161543®=3&lang=2

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/PIB2101363.pdf

https://www.skillindiadigital.gov.in/pmkvy-dashboard

https://aishe.gov.in/aishe-final-report/

https://dashboard.udiseplus.gov.in/

ਜਨਤਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ

https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?NoteId=155710&ModuleId=3®=3&lang=1
https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?ModuleId=3&NoteId=155199&utm

https://pmgsy.dord.gov.in/dbweb/

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2154248&utm

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2198768®=3&lang=1

https://static.pib.gov.in/WriteReadData/specificdocs/documents/2025/jun/doc2025610568001.pdf

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2089243®=3&lang=2

https://sbmurban.org/swachh-bharat-mission-progess

ਜਨਤਕ ਸਿਹਤ

https://aam.mohfw.gov.in/ https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2113800®=3&lang=2#:~:text=global%20health%20goals.-,One%20of%20the%20key%20indicators%20of%20maternal%20mortality%20is%20the,live%20births%20in%202018%2D20 .
https://censusindia.gov.in/nada/index.php/catalog/46177/download/50425/SRS_MMR_Bulletin_2021_2023.pdf

https://www.mohfw.gov.in/?q=en/pressrelease/india-witnesses-steady-downward-trend-maternal-and-child-mortality-towards-achievement

https://data.worldbank.org/indicator/SH.MED.BEDS.ZS

ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ

https://www.newsonair.gov.in/sex-ratio-at-birth-rises-from-918-to-930-girls-enrollment-improves-under-beti-bachao-beti-padhao-scheme-govt/

https://www.pib.gov.in/PressReleseDetailm.aspx?PRID=2185049®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?NoteId=155855&ModuleId=3®=3&lang=2

https://dashboard.dord.gov.in/dashboardnew/mgnrega.aspx

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2190790®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2148477®=3&lang=2

https://pmay-urban.gov.in/

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pmay-urban.gov.in/uploads/progress-pdfs/68ac528160e77-Achievement_under_PMAY-U_&_PMAY-U2.0_cropped.pdf

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2146872®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2119045®=3&lang=2

ਕਰੋਮ-ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://socialjustice.gov.in/writereaddata/UploadFile/13781760681319.pdf

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2150801®=3&lang=2

https://nhapoa.gov.in/en/cms/statewise-reports

https://nfsa.gov.in/public/nfsadashboard/publicrcdashboard.aspx

https://sansad.in/getFile/annex/269/AU1278_VNmaQY.pdf?source=pqars

https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?NoteId=154660&ModuleId=3®=3&lang=1

ਖੇਤੀਬਾੜੀ

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2098424®=3&lang=2

https://www.newsonair.gov.in/pm-modi-releases-21st-pm-kisan-installment-in-coimbatore/

https://www.pib.gov.in/PressReleseDetail.aspx?PRID=2190074&lang=1®=6&utm

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2192315®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2194573®=3&lang=2#:~:text=production%20rises%20to-,369.055,-million%20tonnes%E2%80%9D%20%E2%80%93%20ਸ਼੍ਰੀ https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?id=155126&NoteId=155126&ModuleId=3®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?id=154532&NoteId=154532&ModuleId=3®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2195049®=3&lang=2

ਕਰੋਮ-ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dahd.gov.in/sites/default/files/2025-11/BAHS2025Brochure.pdf

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2086052®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressNoteDetails.aspx?id=155010&NoteId=155010&ModuleId=3®=3&lang=2

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2149699®=3&lang=2

https://enam.gov.in/web/dashboard/stakeholder-data

https://www.indiabudget.gov.in/economicsurvey/

ਨਿਆਪਾਲਿਕਾ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

https://www.pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1796564®=3&lang=2

https://drive.google.com/file/d/1DDiSLJ8VNwcVxHDkOLnIdj2sR2cEZdzE/view?usp=sharing

https://www.pib.gov.in/PressReleseDetailm.aspx?PRID=1684384®=3&lang=2

https://doj.gov.in/video-conferencing/#:~:text=Video%20conferencing%20emerged%20as%20the,as%20uniform%20Video%20Conferencing%20platform

https://www.pib.gov.in/PressReleseDetailm.aspx?PRID=2148360®=3&lang=2#:~:text=7%2C210%20crore%2C%20which%20is%20ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ,%20Supreme%20Court%20of%20India.&text=ਹਾਲਾਂਕਿ%2C%20ਭਰਨਾ%20up%20of%20ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ,%20District%20Courts%20as%20well ਦੇ ਅਧੀਨ

https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2157241&utm_source=chatgpt.com®=3&lang=2

(Backgrounder Release ID: 156721)